

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI JISMONIY RIVOJLANISHIDA HARAKATLI O'YINLARNI TASHKIL ETISH

Eshpulatov J.N.

TDPU katta o'qituvchisi

Tayanch so'zlar: harakatli o'yin, jismoniy sifat, milliy qadriyat, jismoniy tayyorgarlik, harakatlarga o'rgatish yo'llari, go'daklik davri.

Ключевые слова: подвижная игра, физическое качество, национальная ценность, физическая подготовка, способы обучения движениям, младенческий возраст.

Key words: moving game, physical quality, national value, physical preparation, ways of teaching actions, the period of infancy.

O'zbekiston Respublikasida o'sib borayotgan avlodning tarbiya tizimida xalq pedagogikasi tajribalariga suyangan holda harakatli o'yinlarni o'tkazish davr talabi bo'lib kelmoqda. Bolani o'yinga undagan omil uning katta yoshdagi odamlarning borliq to'g'risidagi va shaxslararo munosabati haqidagi tasavvuri va ularni shaxsiy faoliyatida sinab ko'rish istagi, shuningdek, jamoa bo'lib o'ynayotgan tengqurlari bilan bevosita muloqotga kirishish ishtiyoqidir. Shu boisdan xam harakatli o'yin faoliyatida bola turli harakatlarni to'laligicha namoyish etishga, ularni bajarish usullarini ko'rsatishga ishtiyoqmand bo'ladi, keyinchalik esa barcha xatti-harakatlarni umumlashtirib aks ettirishga urinadi. O'yin bolalarni jismoniy sifatlarini o'stirishga yordam beradigan muhim vositadir.

P. F. Lesgaft o'zining jismoniy mashqlar sistemasidagi o'yinlarni jismoniy tarbiya vositasi sifatida ifodalaydi. U o'yin yordamida bola xayotga tayyorlanishini aytadi. P. F. Lesgaftning harakatli o'yinlarni o'tkazish uchun qo'ygan talabalari hozirgi paytgacha o'z qimmatini yo'qotgani yo'q; chunki, u har bir o'yin oldiga aniq maqsadlar qo'yishi, o'tkazilayotgan o'yinlar qatnashuvchilarning kuch va qobiliyatiga ios kelishi, o'yin shug'ullanuvchilarga ijobiy ta'sir ko'rsatish lozimligini, o'yinlarni sistemali tarzda va muntazam ravishda o'tkazish, qatnashuvchilarning aktivligi va mustaqilligining oshirishga harakat qilish zarurligini uqtirgan edi.

N. K. Krupskaya harakatli o‘yinlar bola hayotida katta rol o‘ynashini ta’kidlab, shunday degan edi: “Bolalar faqat o‘qish mobaynida o‘tib qolmay, balki o‘yin jarayonida ham o‘rganadilar, ular uyushishni o‘rganadilar, xayotni tushunishni o‘rganadilar”. N. K. Krupskayaning fikricha, ishni shunday tashkil qilish kerakki, o‘yinlar yosh avlodni kommunistik ruxda tarbiyalashga yordam bersin. O‘yinlar xar xil bo‘ladi. Ba’zi o‘yinlar borki, ular bolalarda qo‘pollikni, maqtanchoqlikni, kekkayishni va boshqalarni o‘stiradi. Go‘daklik davridan maktabgacha yoshga o‘tgan bolaning faoliyati kattalar rahbarligidagi faoliyatdan mustaqil o‘z-o‘zini nazorat qilish darajasiga o‘tib o‘tadi. Biroq, yuqorida ta’kidlangan barcha shart-sharoitlar o‘zaro uzviy bo‘lmasligi sababli har qanday o‘yinning negizi vazifasini o‘tay olmaydi va shunga ko‘ra ma’lum davrgacha o‘yin faoliyati predmetlarga bog‘liq tarzda amalga oshadi. Ruhshunoslarning ta’kidlashicha, o‘yin o‘z o‘zidan vujudga kelmaydi, buning uchun bir qator sharoit mavjud bo‘lishi kerak: a) bolaning ongida uni qurshab turgan voqelik to‘g‘risidagi xilma-xil taassurotlarning tarkib topishi; b) har xil ko‘rinishdagi vosita va tarbiyaviy ta’sir usullarining mavjudligi; v) bolaning kattalar bilan tez-tez muomala va muloqotga kirishuvi. Bunda kattalarning bolaga bevosita ta’sir ko‘rsatish uslubi qiluvchi rol o‘ynaydi. Bu ob’ektiv shart-sharoitning o‘zi milliy xalq harakatli o‘yinlarini tashkil etish, yaratish uchun hali etarli emas, buning uchun bola bilan kattalar o‘rtasidagi munosabatni tubdan o‘zgartirish lozim. Aks holda mustaqillik vujudga kelmaydi.

Qadimdan ota-bobolarimiz ham bolalarda avvalo qattiqqo‘llik bilan irodani, mustaqillikni tarbiyalab, juda ko‘p maqsadlarni ko‘zda tutishgani ma’lum. Bunda kattalar bolalarga nisbatan talabchanlikni oshirib, bolani mustaqil ravishda harakat qilishga o‘rgatishlari lozim. Shunga o‘xshash tadbirlar bolada mustaqillik va mustaqil faoliyatni tashkil qilish uquvini shakllantiradi. Maktabgacha yoshdagi bola asta-sekin kattalarning hayoti va faoliyati dunyosiga kirib boradi, oldin hamkorlikdagi faoliyatda namoyon bo‘lgan ijobiy his-tuyg‘ular, shijoat va dadillik sari etaklovchi ruhiy kechinmalar namuna darajasidagi kattalarning ruhiy olamiga ko‘tariladi.

Maktab yoshida bolaning o‘zi mustaqil ravishda kattalarning hayoti va faoliyatiga kirish yo‘llarini topa boshlaydi. U keyinchalik kattalar hayoti va faoliyatining barcha sohasida, shaxslararo munosabatlarida qatnashish istagini ko‘rsatadigan bo‘ladi. Shuning uchun xalq milliy harakatli o‘yinlari kattalar bilan bola o‘rtasida yangicha munosabatni vujudga keltiradi va bu munosabatda milliy xususiyatlar: o‘z yurtini qadrlash, hurmat qilish, kattalarga hurmatda bo‘lish kabi fazilatlar shakllanib, tarkib topib boradi. O‘yin faoliyati o‘zining mazmuni va mohiyati bilan ijtimoiydir. Milliy harakatli o‘yinlar bola mustaqil faoliyatining yorqin namunasi bo‘la oladi, bu jihatdan o‘yinlarning mazmuni orqali u

kattalarning hayoti bilan yaqindan tanishadi. O'yinda ana shu o'yin sharoiti va predmetli harakatlarning o'zaro munosabatida asosiy e'tibor predmetlar bilan ko'pincha harakat qilishga qaratilishini, bunda predmetli o'yinlar masalan: tosh bilan, chopon, do'ppi bilan va hokazolar bola harakati uchun etakchi faoliyat vazifasini o'tashini ham aytib o'tish kerak bo'ladi. Ammo bola o'yinlarda qandaydir vazifani bajara oladi, buni ham e'tibordan soqit qilmaslik kerak. Masalan, biror predmetni bir ob'ektdan ikkinchisiga etkazishga belgilangan o'yinlarda shunday holat ro'y berishi mumkin. Milliy harakatli o'yinlardan foydalanish jarayonida boshlang'ich sinf o'quvchilarining quyidagi o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olish kerak:

1. Bolaning kattalar faoliyati, ularning predmetlarga munosabati va o'zaro muomalasiga, munosabatiga qiziqishi.

2. Bolalar xalq harakatli o'yinlari atrofdagi voqelikning eng tashqi ifodali, jo'shqin his-tuyg'uli jihatlarini aks ettirishini.

3. Xarakatli o'yinlarda bolaning kattalar bilan bir xil sharoitda, yagona zaminda yashayotganini his etgan holda o'z istagini amaliyotga tadbiiq qila olishi.

Olib borilgan ilmiy tadqiqot ishlaridan malum bo'ldiki, o'quvchilarning bir guruhi o'rganish materiallarini tez, ikkinchi guruh nisbatan kechroq, uchinchi guruh esa ancha kech o'zlashtirib oladilar. Undan tashqari, o'rganish materiallarini o'zlashtirishda umumiy jismoniy tayyorgarlik katta ahamiyatga ega. Bolaning jismoniy tayyorgarligiga iqtisodiy sharoitlar: turar joyi, oilaning moddiy ahvoli, bolalar soni, ota-onaning bilimi, dunyoqarashi va ularning ish joyi va boshqalar ta'sir ko'rsatishi mumkin. Olib borilgan kuzatishlar va to'plangan ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, bolalarning jismoniy rivojlanishi va tayyorgarligi, dunyoqarashi, mashg'ulotlar jarayonidagi faolligi yuqorida bayon qilingan omillar bilan chambarchas bog'liq bo'lib ularning jismoniy oshirishda katta axamiyatga egadir.

Xarakatli o'yinlar ana shu maqsadda juda keng qo'llanilib kelinayotgan muxim jismoniy tarbiya va sport vositalaridan biridir. O'yin odamlarga xos faoliyatning muayyan shakllaridan biridir. O'yin tushunchasi yosh bolaning shaqildoq bilan bajaradigan oddiy xarakatlaridan tortib, kattalarning to basketbol, voleybol, xokkey va boshqa juda ko'p sport turlarida amalga oshiradigan jismoniy faoliyatlarini o'z ichiga oladi. O'yin shartli qo'yilgan maqsadda erishishga qaratilgan ongli faoliyatdir. O'yinda qandaydir moddiy boyliklar ishlab chiqarilmaydi. O'yinning maqsadi o'zida. O'yin tarixiy jarayondir. U jamiyat rivojlanishining dastlabki bosqichlarida paydo bo'lgan. O'yin insonga go'dakligidan to qariguncha xamroxdir. O'yinga faqat jismoniy tarbiya vositasi sifatida qarash noto'g'ri bo'ladi. Chunki u shaxsning tarbiyasi va shakllanishiga umumiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bois, o'yin doimo pedagoglar, psixologlar,

o‘yinlardan unumli foydalanish bolalarning jismoniy sifatlarini rivojlantirishi aniqlandi.

2. Ilmiy-uslubiy adabiyatlarda boshlangan sinf o‘quvchilari uchun xarakatli o‘yinlar berilgan bo‘ladi, amalda o‘yinlardan etarli darajada ajratilmaganligi aniqlandi.

3. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari jismoniy tarbiyasining quyidagi asosiy vazifalarini bajarishda ham xalq milliy xarakatli o‘yinlarining roli va o‘rni nihoyatda katta ekanligi ko‘rinadi: Xarakatli o‘yin faqat bilish jarayonlarini takomillashtirib qolmay, bolaning xulq-atvoriga ham ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari ham, yuqori sinf o‘quvchilarida ham tarkib toptirish mumkin. Chunki biror maqsadga yo‘naltirilgan mashg‘ulotga nisbatan xarakatli o‘yinlarda xulq ko‘nikmalarini oldinroq va osonroq egallash mumkin. Xarakatli o‘yinlardan foydalanishda, ularni qo‘llashda shuni hisobga olish kerakki, bu yoshdagi bolalar aniqlikni talab etadigan mayda xarakatga qaraganda keng, kuchli xarakatlarga ancha moyil bo‘ladilar.

Adabiyotlar:

1. Usmonxodjaev T. S. Organizatsiya i provedenie fizkulturno-ozdorovitelnyx meropriyatiy v rejime dnya shkoly. // Organizatsiya dvigatelno go rejimy kak faktor sovershenstvovaniya dvigatelnoy podgotovlennosti uchashimsya nachalnyx klassov v protsesse fizicheskogo vospitaniya. Sbornik nauchnyx trudov. –Tashkent. 1988. - S. 12-21. 50.

2. Usmonxo‘jaev T.S., Xo‘jaev F. Xarakatli o‘yinlar. – Toshkent: O‘qituvchi, 1992. - 184 b. 51.

3. Usmonxodjaev T. S. Nauchno-pedagogicheskie osnovy fizicheskogo sovershenstvovaniya detey v svyazi s ix dvigatelnoy aktivnosti. Avtoref. diss.... d-ra ped. nauk. –Tashkent: 1995. -50 s.

4. Zokirov U.M. “Umumiy o‘rta ta‘lim maktablarida jismoniy madaniyat bo‘yicha sinfdan tashqari ishlarni monitoringini tashkil etish”. The journal of academic research in educational sciences. № 1 (3), 1115-1121. (2020).

5. Zokirov U.M., Patidinov K.D. “Umumiy o‘rta ta‘lim maktabi 7 – 8 sinf o‘quvchilarining jismoniy tayyorgarligini jismoniy rivojlanishiga bog‘liqligi”. The journal of academic research in educational sciences. № 1 (4), 693-697. (2020).

РЕЗЮМЕ

Maqolada umumiy o‘rta ta‘lim maktabi boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining jismoniy tarbiyalashda xarakatli o‘yinlardan foydalanish usullari, xarakatli o‘yinlarni o‘quvchilarning organizmiga ijobiy ta‘sir etishi, xarakatli o‘yinlarni o‘quvchilarning aqliy, estetik, ma‘naviy qobiliyatlarini shakllantirish yo‘llari ko‘rib chiqiladi.

РЕЗЮМЕ

В статье рассмотрены методы использования подвижных игр в физическом воспитании младших школьников общеобразовательной школы, положительное влияние подвижных игр на организм учащихся, пути формирования двигательных игр умственных, эстетических, духовных способностей учащихся.

SUMMARY

In the article, the methods of using movement games in physical education of primary School pupils of general secondary school, the positive impact of movement games on the students organism, the ways of shaping the mental, aesthetic, spiritual abilities of students of movement games are considered.